

השוואה והשלכותיה ביצירת אהרן מגד: הדרך אל "פויגלמן" ואחריו

שלמה נש

כבר ברשימה משנת 1945, ואולי אף בסיפור קצר משנת 1943, גילה אהרן מגד רגישות מיוחדת ותחושת אשמה סבוכה כלפי הרוגי השואה. בראשית שנות ה-50, השחיל הסופר לתוך הדיון את אבדן שפת יידיש וסניפיה התרבותיים, תוך כדי התרסה כנגד סיעת ה"כנענים" ושאר המשכיחים מדעת את נחלת הגולה. בה בשעה התייחס ברוגזה אל גישושי ההתפייסות עם "גרמניה החדשה", וסלד מפלישת התרבות הגרמנית להווי הישראלי. על התמדת רתיעתו של מגד מפני השיכחה והאשלייה בתחומי התרבות והפוליטיקה, אפשר לעמוד תוך עיון ברשימותיו לאורך שנות הששים והשבעים. עצמת רגישותו הנפשית לנושאים אלה באה לידי ביטוי בשני הרומאנים, "על עצים ואבנים" (1973), "רהיניץ ובנו והרוח הרעה" (1976), ובסיפור, "ביקור הגברת הילדה הופר" (1976).

עם שובו של מגד לארץ לאור שהייתו באנגליה (1968-1971) בתור נספח תרבותי בשגרירות הלונדונית, נתוספה חריפות יתירה לנעימה אחת במערכת הדיונים מסביב לשואה ולאבדן היסוד העממי של האתוס היידי. בולטת אי-סבלנותו של "האזרח החוזר", מגד, לגבי חוסר הנימוסים בארץ, העצבנות הרועשת, אי-ההתחשבות בזולת וה"החצנה" הצורמת של הרגש והביטוי בכל תחומי החיים. בעקיפין ובצורה מוסווית, תולה מגד אף את הכישלון בהשגת השלום ובהידברות עם הערבים לאור 1967 בפגם הטמפרמנטאלי במזג הישראלי¹. לאור חפיפת-נושאים זו, מובנים יותר דברי הביקורת הבוטים המושמים בפי המשורר היידי, נציג העולם הטרומ-שואתי, ברשימותיו ה"סודיות" ב"פויגלמן" (1967).

מאידך גיסא, מאז החל עידן האינטיפאדה, גובר בו במגד יצר-התגוננות-והגנה לאומי-מיליטאנטי. לאור הנסיון ההיסטורי של השואה ולאור הסכנה התורשתית של השנאה העצמית היהודית ו"יצר ההתאבדות" של אנשי-רוח יהודיים שמאלניים האורב לפתחו במצב הנוכחי, מעמיד מגד את הקיום היהודי-ישראלי כשיא דאגותיו. עם כול הטפותיו, זה כעשרים שנה, על הצורך לשאת ולתת עם אש"ף, אין מגד מוכן להצטרף למקהלת אנשי-הרוח -- מהם רבים מעמיתיו ושותפיו לדעה בעבר הלא רחוק -- הדוגלים בויתורים חד-צדדיים חפזים. לאור ההיסטוריה, רגיש ופגיע מגד במיוחד לדברי אלה המתפלשים בהלקאה עצמית ובלשונו של גוזמה גסים,

כגון תיאורי המצב כ"שלטון יודיאו-נאצי" בשטחים. ההפגמה והיישום אצל מגד של לקוד השואה הם די מגוונים ומאחזים לפי שיטתו העצמית, ואין הוא דואג להיראות "עקבי" בצד מפלגה זו או אחרת.

הרומאן "פויגלמן" הוא גולת-הכותרת של התבטאויותיו של מגד בקשר לפקעת-הבעיות הכרוכה בשואה, כאבדן שפת היידיש ובדו-הערכיות ההכרתית של איש-הרוח הצברי כלפי מורשה עשירה לאין ערוך מהמטען ה"ילידי" בארץ, אך השקועה בפאסיביות ובאוויריות גלותית². לאחרונה, לרגל עיבודו והצגתו של הרומאן בתור מחזה דו-לשוני התראיין מגד והדגיש כי הוא השקיע ב"פויגלמן" את מלא כחותיו הנפשיים. כך התבטא בראיון עם בנו המשורר, איל מגד:

"בחזרה הגראלית של "פויגלמן" ראיתי, דרך ההצגה, שזה סיפור עצוב מאוד, על עולם יפה שנכחד. המאמץ של השורדים ממנו להאחו בחיים פה הוא נואש. אתה רואה אותם מסביב, ובכל מקום שאתה נוגע יש פצע, פצע וזעק. כשגמרתי את כתיבת "פויגלמן", אמרתי לעצמי: זהו, אמרתי את שלי, זאת הצוואה שלי, זה מה שאני רוצה שיישאר. יש בספר הזה משקעים רגשיים מאוד עמוקים של הקשר שלי לעם היהודי, שהוא הקשר החשוב לי ביותר. הוא נובע מאמונה, שכולנו, כיהודים "מסומנים", שהוציאו עלינו חזוה. אם לא העולם הנצרי, אז מליוני מוסלמים. מבחינה זו, אין שום סימטריה בין הצדק היהודי והצדק הערבי".

כבר נכתב לא מעט על "פויגלמן", ויש עוד מקום להצביע על התפתחות רעיונותיו של מגד ולהרחיב את הדיבור בסוגיות שונות המשתלבות -- לעיתים חופפות ולעיתים מתפרדות -- בעולמו הרוחני. אציין כאן רק הערה אחת ביחס לשם הספר המוסב על שם גיבורו הבדיוני, המשורר היידי, שמואל פויגלמן. טרם הועלתה ההשערה ששם גיבור זה קשור, לפחות חלקית, בשיר של איציק מאנגר, "איבער די חורבות". ידוע ממאמריו הפובליציסטיים של מגד ומהם בענייני ספרות ותרבות, שהעריך את מאנגר מאוד, שבירך מגד על כואו לארץ ואף התריס על העובדה שלא בא קהל רב של אנשים לקבל את פני מאנגר בשדה-התעופה. כמובן, פויגלמן אינו מאנגר, כי אם דמות המייצגת מספר רב של אישים וטיפוסים. אבל השיר של מאנגר בוודאי יכול היה להשפיע על מגד ביודעין או בלא יודעין. (השיר הופיע בקובץ "שטערן אין שטויב", עמ' 105)³

העלילה המעניינת על ההיסטוריון הישראלי ארבל, חוקר פרעות אוקראינה, הבא במגע "טראגי" עם המשורר פויגלמן, היא מרתקת, לכל הפחות, מבחינת הארת עולמו האידאולוגי והנפשי של מגד. יש עוד מקום להקשות ביחס לאמינות הקשר הסיבתי בין משיכתו של ארבל ליידיש ובין

התנגשותו עם עולמו הצברי ועירעור היחסים בינו לבין אשתו. אשתו, נודה, ממוצא גרמני; אמה היתה יהודיה גרמניה ואביה, כפי שמסתבר, אולי אפילו יהודי לא היה. עצם ההשערה שהמבוך הנפשי והאידיאולוגי של ההיסטוריון ארבבל -- עשוי היה להביא לידי גירושין ושיתוק אמוציונאלי, יש בה שמץ של מלאכותיות או העדר כוח משכנע -- בדיוק כמו המבוך הנפשי והאידיאולוגי של הסופר יונס ברומאן החשוב ביותר של מגד "החי על המת" ברמה האידיאולוגית טיעונו של מגד הם משכנעים ומעניינים ביותר. ואמנם, נמצאים בעלילה כל הנתונים והגורמים לפירוד הלכבות בין יהודי ממוצא מזרח-אירופי לבין אשתו מרקע גרמני. אך בכל זאת המתח האידיאולוגי הוא הבולט ברומאן זה כמו ב"החי על המת". אילו גילה מגד אותו כשרון-יתר בפיתוח העלילה המשפחתית או האישית-פסיכולוגית, היו רומאנים אלה בוודאי בין ההישגים הגדולים בספרותנו. כמות שהם, יחד עם עוד כמה וכמה ממיטב יצירותיו, מהווים כלל סיפורי מגד תרומה נכבדה וייחודית בספרות היהודית לדורותיה.

הערות

1. ראה "חשבון הנפש ומקורות הכוח" (על אבדן היסוד העממי) "דבר", 10 בספטמבר, 1980.

2. "שני אנשי רוח" (עם כואם של ג'ון פול סטרט וגונטר גראס לארץ), 17 במרץ 1967.

3. איבער די חורבות פון פוילין
פלאטערט א פויגל אום
א גרויסער שבעה פויגל
ער ציטערט מיט די פליגל פרום.
דאליע, מיינע דאליע.
- מעל לחורבות פוילין
מעפעפת צפור סביב
צפור-שבעה גדולה
היא רועדת בכנפיה חסודה
גורל גורלי.
- דער גרויסער שבעה-פויגל
(מיין דערשלאגן געמיט),
ער טראגט אויף דיינע פליגל
דאס דאזיגע טרויער ליד
- צפור השבעה הגדולה
(שברון רחוי)
היא נושאת על כנפיה
שיר עצוב זה.